

Ірина ТУРКІНА

НОРМАТИВНІСТЬ АКТІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В АНГЛО-САКСОНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. У теорії державного управління інститут правового акту управління є одним з центральних інститутів, оскільки в його рамках здійснюються всі найважливіші функції державного управління. Будучи найважливішою правовою формою по реалізації управлінських дій, акти управління приймаються органами судової, виконавчої і законодавчої влади.

Відомо, що загальна заборона суддям брати участь у формуванні права походить з часів кодифікації Юстиніана та Великої Французької революції, а також обумовлена основними ідеологічними постулатами радянської правової системи. Уявлення про те, що суди повинні лише застосовувати правові норми та не відхилятися від їх буквального змісту, особливо під час їх тлумачення, вже не відповідає сучасному правовому розвитку, що склався у країнах розвинутої демократії, зокрема у європейських країнах, особливо з другої половини ХХ століття.

Відповідно до поширених поглядів у здійсненні правотворчої функції за судами не визнається роль у формуванні права навіть у випадку, коли під час здійснення правосуддя шляхом прийняття актів судової влади заповнюються прогалини та вирішуються колізії у законодавстві, надається тлумачення правових норм.

У країнах з англо-саксонською правовою системою стає помітнішою загальна тенденція щодо розуміння важливої ролі суду у формуванні права під час здійснення правосуддя, що досягається у результаті визнання нормативності актів судової влади (судовий прецедент, судова практика, правова позиція). Тому найактуальнішим у сучасних умовах розвитку правових систем є вивчення нормативності актів судової влади у системі актів управління, історичних причин виникнення та посилення впливу цієї нормативності, а також юридичної природи цих актів з урахуванням важливої ролі суду в процесі формування права, що постійно зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При розробці теоретичної основи досліджуваного питання фундаментальне значення мали наукові роботи вчених та суддів таких як: О. Беянович, М. Козюбра, А. Колодій, В. Комаров, В. Тацій, П. Ткачук, В. Тихий, Ю. Тодика, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко; зарубіжних учених: Л. Генда, М. Гейл, В. Блекстоун, Р. Кросс, Т. Лі, Р. Шпрекера та інших.

Мета статті полягає у здійсненні наукового аналізу нормативності актів судової влади в англо-саксонській правовій системі.

Виклад основного матеріалу. У країнах англо-саксонського права нормативність актів судової влади заснована на принципі *stare decisis et non quieta moevne*, який перекладається як „дотримуватися того, що було вже вирішене, та не турбувати те, що спокійно” (скорочено - *stare decisis*). З латинської мови американський суддя Р. Шпрекер перекладає цей принцип як: „...дотримуватися рішень та не порушувати вже вирішені питання” [1, с. 501]. Інші автори надають такий переклад: „дотримуватися прецедентів та не порушувати вирішені питання” [2, с. 973]. Цей принцип забезпечує обов'язковість прецедентного права.

ТУРКІНА

Ірина Євгенівна,

кандидат політичних наук, доцент Севастопольського національного технічного університету, м. Севастополь.

Анотація: У статті аналізується зміст принципу *stare decisis*, висувуються основні аргументи на користь його існування, розглядається система прецедентного права.

Ключові слова: система актів управління, формування права, нормативність, судова влада, англо-саксонська система права.

УДК 340.131

Його зміст походить з історичної стабільності та різноманітності системи загального права, порядок дії якого заснований на судовому прецеденті. Як вказав американський суддя Л. Генд, загальне право „являє собою монумент, що повільно вибудовувався, як кораловий риф, від маленьких надбудов предків, кожен з яких надбудовував ті частинки, що були зведені їхніми попередниками і, у свою чергу, залишав фундамент, на якому працювали його спадкоємці” [3, С. 403].

Доктрина *stare decisis* є відносно недавнім явищем. На початку XVIII ст. М. Гейл у своїй „Історії загального права Англії” писав: „Рішення судів, хоча й є обов’язковими в силу законів королівства для сторін справи до моменту її скасування в силу помилки чи згідно з парламентською постановою, між іншим не створюють право у прямому сенсі (оскільки тільки король та парламент можуть його створювати)” [4, с. 45]. Хоча в Англії існували випадки слідування суддями своїм раніше прийнятим рішенням ще у XII ст., сучасна доктрина *stare decisis* у вигляді обов’язковості прецедентів вищих судів для нижчих та обов’язковості для суддів своїх раніше прийнятих рішень, що мають силу прецеденту, починає розроблятися лише у XVIII ст.

До початку цього періоду судді не визнавали за собою обов’язок слідувати раніше прийнятим рішенням, історичні причини такого ставлення до прецеденту можна прослідити з XV по XIX ст. [5, с. 275]. Однак вже у другій половині XVII та у XVIII ст. і навіть раніше (ще у XII ст.) можна знайти рішення, що слідували усталеній судовій практиці, але теоретично навіть у відповідних галузях права зберігалася тенденція не вважати таке слідування обов’язковим [5, с. 279].

Вже у той час раніше прийняті судові рішення розглядалися як доказ існування певного правового стану, а принцип *stare decisis* походить з декларативної теорії загального права: воно розглядалося таким, що вже існує до відповідного прийнятого рішення суду, й будь-яке судове проголошення права, яке вважалося несумісним з відповідним ідеалом загального права, не потребувало скасування і могло бути просто замінено у новому рішенні відповідно до права, що є правом з самого початку [6, с. 660]. Користуючись метафорою лорда Коука, декларативна теорія виходила з того, що „функцією судді є власне не створення, а проголошення права відповідно до золотого мірила права, а не кривого ціпку дискреції” [6, с. 660]. Таким чином, класична декларативна теорія залишала за судами достатньо простору для маневру з метою відхилення від попередньої практики на підставі фікції, що раніше прийняті рішення не становили самі по собі право, а слугували лише доказом існування такого права.

У XVIII — початку XIX ст. англійські суди почали розробляти концепцію „визнаного обов’язку слідувати раніше прийнятим рішенням” [6, с. 661]. За умов панування декларативної теорії судді вважали себе зобов’язаними наводити певні підстави для відхилення доказів існуючого права, викладених у раніше прийнятих рішеннях [6, с. 661]. На початку XVIII ст. В. Блекстоун вже вказував, що „відповідно до визнаного правила слід дотримуватись раніше прийнятих прецедентів, якщо подібні питання знову виникають у провадженні” [7, с. 1912]. До речі, суддя Блекстоун на підтримку цієї тези наводив чимало аргументів, що висувуються і зараз на підтримку доктрини *stare decisis*. На його думку, у сторін у справі є необхідність покладатися на прецедент, існування системи прецедентів сприятиме авторитетності судової системи, а сам прецедент як джерело права сприятиме стабільності, адже відмінити в швидкому порядку певний прецедент дуже складно [7, с. 1912]. Відповідно, прецедент, на його думку, спрямований на „утримання терезів правосуддя рівно та твердо, щоб вони не хиталися з кожною думкою, висловленою суддею” [6, с. 661]. Зараз основою англійської доктрини судового прецеденту є переконання, що „кожен суд зобов’язаний слідувати рішенням більш вищого за положенням суду, а апеляційні суди (крім Палати лордів), зв’язані своїми раніше прийнятими рішеннями” [8, с. 25]. Отже, наприкінці XVIII ст. принцип *stare decisis* отримав всебічне визнання серед англійських суддів та інших практичних працівників.

На користь існування принципу *stare decisis* висувуються наступні основні аргументи:

1. Застосування цього принципу судами значно зменшує правову невизначеність при вирішенні справ. Суддя лорд Менсфілд вказував, що метою права є визначеність. І загальним наслідком *stare decisis* стало те, що жодна особа не відчула на собі негаразди протилежної практики ...” [9, с. 211]. Щоб суб’єкти права могли планувати свої дії та передбачувати їх можливі правові наслідки сучасні суспільні відносини вимагають певної передбачуваності. Така передбачуваність забезпечується, з-поміж іншого, стабільністю судової практики, коли суди при вирішенні спорів дотримуються своїх раніше прийнятих рішень, що мають прецедентний характер [10, с. 634]. Також, дотримання принципу *stare decisis* підвищує рівень легітимності органів судової влади, позаяк громадяни ставляться з довірою до відносно стабільного та незмінного у часі судового тлумачення правових норм, що є також свідченням неупередженості (зокрема, політичної) суддів.

2. Прихильники судової правотворчості також вказують на те, що визнання та застосування прецедентного права сприяє ефективності судової системи. З цього приводу, американський суддя Б. Кардозо вказує: „...робота суддів була б повністю паралізована, якби раніше прийняті рішення переглядалися у кожній справі і ніхто [із суддів] не міг би покласти свою цеглову кладку на безпечні підвалини, збудовані його попередниками” [11, с. 149]. Інший його співвітчизник М. Радін зазначав, що „...якщо прецедентів дотримуються, то набагато легше віднайти право, аніж у протилежному випадку” [12, с. 200].

3. Принцип *stare decisis* забезпечує залежність результатів розгляду справи від певних раціональних об’єктивних стандартів, що існували до й після прийнятого рішення, а не від суб’єктивних поглядів судді. Такий наслідок дії принципу *stare decisis* обумовлений, так би мовити, підпорядкуванням волі окремого судді колективному досвіду багатьох поколінь суддів.

Цей принцип обмежує дискреційну владу суддів, оскільки при винесенні рішень вони повинні керуватися певними правовими стандартами, що знаходяться в основі прецедентного права. Тобто судовий прецедент має величезне дисциплінарне значення для суддів та обмежує їх дискреційну владу. Без впливу прецедентного права неможлива усталена та одноманітна судова практика.

4. В результаті дії цього принципу при збереженні суттєвого рівня передбачуваності право адаптується до нових обставин життя. Як вказував суддя лорд Менсфілд, загальні правила змінюються в силу зміни обставин. Справи розглядаються з урахуванням впливу цих обставин, а не у межах забезпечення обґрунтування правила, згідно з яким вирішена справа, а винятки, що додаються до правила, складають систему права [13, с. 610—613]. Тобто при виникненні нових обставин, які ще не врегульовані нормами права, суддя з метою необхідності вирішення справи включає до порядку обґрунтування ці обставини та формулює нове правило - норму прецедентного права.

5. Дія цього принципу забезпечує рівновагу між необхідністю гарантії принципу правової визначеності у судочинстві, включаючи заповнення прогалів у законодавстві, та здійсненням повноважень законодавчих органів, адже останні мають більше можливостей розробляти і приймати нормативно-правові акти, які мають найбільшу ефективність у правовому регулюванні, не обмежуючись, як у випадку судової діяльності, лише вирішенням питань, що виникають у конкретній справі.

6. Врахування прецедентного права є необхідним при тлумаченні правових норм, які є неоднозначними для розуміння, тобто воно привносить чіткість у праворозуміння. Особливо це стосується випадку висловлення чіткої позиції щодо необхідності судового тлумачення, якого потребує майже кожна правова норма.

7. Принцип *stare decisis* є важливим засобом універсалізації правозастосування у межах судової системи країни. Вищі суди встановлюють ці стандарти при правозастосуванні, а нижчі суди слідують їм при прийнятті рішень. Цим забезпечується динамічний баланс між вимогами стабільності правової системи та вимогами по-

стійних змін відповідно до потреб життя та з урахуванням соціальних, економічних, моральних, культурних та інших чинників.

Система прецедентного права побудована на логічних конструкціях від загально-го до конкретного. Як зазначав лорд Рейд, „воно було створене суддями, які робили загальні судження: воно структурувалося шляхом раціонального поширення того, що вже існує, щоб справедливо вирішувати конкретні справи” [14, с. 44]. Принцип *stare decisis* визначає такий напрям розвитку: з конкретної справи виводяться загальні принципи методом індукції, які застосовуються у наступних справах через дедуктивний метод. Як вказав англійський суд у справі *Henderson v John Stuart (Farms) Ltd*, „застосовувати чинний та визнаний принцип до нових обставин не означає узурпацію функції законодавця” [15, с. 248], адже нові спори можуть пролити нове світло на старе питання і викликати модифікацію норми, що вже вважалася частиною національного права.

Всі підстави для визнання цього принципу були визнані в тій чи іншій мірі і у США. Як писав один з „батьків-засновників” молодой американської держави А. Гамільтон, „щоб запобігти свавільній дискреції суддів, необхідно зобов’язати їх строгими правилами та прецедентами, що слугують для визначення та окреслення їхніх обов’язків у кожній конкретній справі, що подається на їх розгляд...” [16, с. 471].

Д. Медісон вважав, що доктрина *stare decisis* обмежена більш важливими міркуваннями політики та винятками. Так, у своєму листі, в якому обґрунтовувалася його згода як президента на утворення Банку Сполучених Штатів, незважаючи на його заперечення конституційності такого кроку, він посилався на судові прецеденти, в яких були підтверджені повноваження Конгресу в цій сфері [17, с. 316]. На його думку, такі „прецеденти, сформовані в межах належної дискусії та при належному розгляді, і свідомо підтверджені у подальших розглядах та повторюванні, вважаються такими, що мають обов’язкову силу або, скоріш, силу авторитету при визначенні змісту закону” [18, с. 391]. На думку Д. Медісона, існує принаймні два політичних обґрунтування обов’язкової сили чи сили авторитету прецеденту: 1) Оскільки це є розумна та визнана аксіома, що благо суспільства вимагає, щоб правила поведінки його членів були визначені та відомі, чого б не могло бути, якби суддя, незважаючи на рішення своїх попередників, змінював би вимоги закону відповідно до його власного тлумачення... 2) Позаяк оприлюднення закону, прийнятого публічно, передбачає, як справедливий наслідок, уповноваження тих, хто прийняв закон в особі свого законодавчого органу, визначати його зміст через їхній судовий орган [18, с. 391]. Останнє обґрунтування Д. Медісона засновувалося на його розумінні установчої влади народу, від якої походить законодавча та судова влада, й тому судді можуть прояснити зміст закону, оскільки така діяльність є однією з форм реалізації установчої влади.

Таке розуміння дії принципу *stare decisis* за умов подальшого розвитку законодавства та існування писаної Конституції відразу ж визначило доволі важливу точку напруги між загальновизнаною необхідністю забезпечити стабільність та визначеність у праві, що включало правило слідування раніше прийнятим рішенням, з одного боку, та залишками декларативної теорії загального права, що були підставами для певного роду перегляду таких попередніх рішень з іншого боку. Власне віднайдення відповідного компромісу між такими двома тенденціями і характеризує перші десятиліття функціонування Верховного суду США.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У англо-саксонській правовій доктрині питання прецеденту зараз не є однозначним. Зокрема вказується на відсутність судової політики у питанні скасування прецедентів. Критики цієї доктрини стверджують, що *stare decisis* стала „зручною доктриною як для консерваторів, так і для лібералів” [19, с. 402]. Частіше лунають заклики науковців відмовитися від принципу *stare decisis* принаймні у сфері конституційного права [20, с. 1911].

Судовий прецедент не співпадає з актом судової влади, а є лише порядком мотивації цього акта, що набуває обов’язкової сили при слідуванні судом цьому порядку

мотивації у аналогічних справах. Судовий прецедент як джерело права надає нормативну силу тим актам судової влади, де він міститься. Слід також зазначити, що не є вірним повне відокремлення судового прецеденту від судового рішення, у якому він міститься, оскільки судовий прецедент прив'язаний до фактичних обставин справи, що викладаються у відповідній частині судового рішення. Обов'язковість прецеденту безпосередньо залежатиме від місця суду, який прийняв відповідний акт, у системі судової влади.

На сучасному етапі розбудови правової держави вивчення проявів нормативності актів судової влади у системі актів управління є важливим, здійснення судово-правової реформи в Україні та необхідно для розвитку наукової основи подальшого зміцнення незалежності судової влади.

Література:

1. Sprecher R. The Development of the Doctrine of Stare Decisis and the Extent to Which It Should Be Applied / R. Sprecher // American Bar Association Journal. — 1945. — № 31. — P. 501—509
2. Kocourek A. Renovation of the Common Law Through Stare Decisis / A. Kocourek, H. Koven // Illinois Law Review. — 1935. — № 29. — No. 8. — P. 971—999.
3. Heydon J. Limits to the Powers of Ultimate Appellate Courts / J. Heydon // Law Quarterly Review. — 2006. — № 122. — P. 399—425.
4. Hale M. The History of the Common Law of England (1713) / M. Hale; Gray C. M., ed. — Chicago: University of Chicago Press, 1971. — 173 p.
5. Potter H. Potter's Historical Introduction to English Law and its Institutions / H. Potter; Kiralfy A. K. R., ed. — 4th ed. — London: Sweet & Maxwell, 1958. — 675 p.
6. Lee T. Stare Decisis in Historical Perspective: From the Founding Era to the Rehnquist Court / T. Lee // Vanderbilt Law Review. — 1999. — № 52. — P. 647—735.
7. Blackstone W. Commentaries on the Laws of England / W. Blackstone. — Oxford: Clarendon Press, 1765. — Vol. 1. — 474 p.
8. Кросс Р. Прецедент в английском праве / Р.Крос; под ред. Ф.М. Решетникова. — М.: «Юридическая литература», 1985. — 234 с.
9. Bishop of London v Ffytche (1783) 2 Bro. Parl. Cas. 211.
10. Astorino S. Roman Law in American Law: Twentieth Century Cases of the Supreme Court / S. Astorino // Duquesne Law Review. — 2002. — Vol. 40. — P. 627—654.
11. Cardozo B.N. The Nature of the Judicial Process / B.N. Cardozo. — New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1921. — 180 p.
12. Radin M. Case Law and Stare Decisis: Concerning Prjudizienrecht in Amerika / M. Radin // Columbia Law Review. — 1933. — № 33. — P. 199—212.
13. Ringsted v Lady Lanesborough (1783) 3 Dougl. 197 at 203; 99 E.R. 610 at 613.
14. Indyka v Indyka // Appeal Cases Law Report. — 1969. — № 1. — P. 33—113.
15. Henderson v John Stuart (Farms) Ltd // Session Cases. — 1963. — P. 245—255.
16. Federalist and other Constitutional Papers / Scott E. H., ed. — Chicago: Scott, Foresman & Co., 1898 — 816 p.
17. Megarry R.E. Dissenting Reasons in the Judicial Committee / R.E. Megarry // Law Quarterly Review. — 1998. — № 114. — P. 574—578.
18. The Mind of the Founder: Sources of the Political Thought of James Madison / ed. by M. Meyers. — Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1981. — 576 p.
19. Cooper C. Stare Decisis: Precedent and Principle in Constitutional Adjudication / C. Cooper // Cornell Law Review. — 1987—1988. — Vol. 73. — № 2. — P. 401—410.
20. Barnhart R. Principled Pragmatic Stare Decisis in Constitutional Cases / R. Barnhart // Notre Dame Law Review. — 2005. — Vol. 80. — P. 1911—1928.
20. Barnhart R. Principled Pragmatic Stare Decisis in Constitutional Cases / R. Barnhart // Notre Dame Law Review. — 2005. — Vol. 80. — P. 1911—1928.